

nr.2

jaargang 5

december - januari - februari 2015

Nieuw Meesterschap

Praktijkgericht
Onderzoek in
Onderwijs en
Opvoeding

Garant

De kracht van de leerkracht

Meintje Spijker

Denk eens terug aan een goede leerkracht van wie je vroeger les kreeg. De vraag is nu: wat was in één woord kenmerkend voor deze leerkracht? Wat maakt dat je nu aan deze leerkracht denkt? Onthoud deze leerkracht, ik kom er later op terug. In dit artikel ga ik op zoek naar een antwoord op deze vragen.

Opmerkelijk is dat uit een Amerikaans onderzoek blijkt dat leerkrachten de oorzaak van problemen van hun leerlingen slechts voor 1% aan het eigen functioneren en de eigen deskundigheid toeschrijven (Ysseldyke, Algozzine & Thurlow, 2000). Tegelijkertijd is er het statement van Van der Wolf en Van Beukering (2011) dat 95% van de aanpak van gedragsproblemen gerealiseerd kan worden in het primaire proces in de relatie tussen de leerkracht en de leerlingen in perspectief van de opdracht van de school. Betrekkelijk weinig studies gaan volgens hen in op het denken en handelen van de leerkracht als factor bij het ontstaan en het voortbestaan van gedragsproblemen van leerlingen. Hoe komt dit?

Van der Wolf en Van Beukering (2011) maken zich zorgen over het fenomeen dat weinig studies zich richten op het denken en handelen van leerkrachten. Wanneer de leerkracht 'de verklaring van het probleem bij het kind of de ouders legt, zal hij wellicht minder gauw een actieve rol voor zichzelf zien bij het oplossen van het probleem' (p. 25). In dit ar-

FIGUUR 1. Van der Wolf & Van Beukering (2011, 72)

Een aantal facetten van de basishouding van de leerkracht:

- wees een rolmodel
- wees duidelijk over je rol
- wees positief en heb hoge verwachtingen
- wees geduldig, beslist en consequent
- werk constructief samen met ouders

tikel ga ik dieper in op de vraag: zijn leerkrachten zich wel bewust van hun kracht?

Om tot een antwoord te komen beschrijf ik een kader over de taak van de leerkracht. Tegelijkertijd benoem ik wat een leerkracht excellent maakt.

De taak van de leerkracht

De taak die een leerkracht op zich neemt, is volgens Langelaan en Plomp (2004) niet de eenvoudigste 'Je hebt te maken met leerlingen als individuen en met leerlingen in groepen. Je bent voortdurend in contact met collega's en ouders. Je bevindt je in een omgeving waarin je continu anderen ontmoet, waarin mensen belangrijk zijn!' (p. 9).

Naast de basishouding (figuur 1) van een leerkracht hebben leerkrachten volgens Lagerwerf en Korthagen (2006) in de klas met drie hoofdthema's te maken: de didactische aanpak, orde houden en een goede relatie met de leerlingen onderhouden. Bij de didactische aanpak gaat het hoofdzakelijk om de leerlingen in actie brengen om te leren. Orde houden begint bij de zorg voor een goede les, zodat de leerlingen geboeid zijn en ze geen tijd hebben voor iets anders. Een goede relatie met de leerlingen begint met het leggen van eenvoudig menselijk contact.

Goed klassenmanagement ondersteunt de drie hoofdthema's. Van der Wolf en Van Beukering (2011) schrijven 'Uit observaties in

klassen blijkt dat 'expertleraren' een aantal anticiperende maatregelen nemen, die gericht zijn op het voorkomen van probleemgedrag' (p. 86). De maatregelen die geobserveerd worden: alertheid, flexibiliteit, plannen en faseren, efficiënt gebruik van tijd, punctualiteit, goede routines, en goed gebruik van ruimte en materiaal.

En ... ? Welke kenmerken heb je bedacht ...?

Welk kenmerkend woord heb je bedacht voor de leerkracht waar jij aan dacht naar aanleiding van de vragen in de inleiding?

Korthagen en Lagerwerf (2011) beantwoorden deze vraag met woorden als betrokkenheid, enthousiasme, passie, humor en bevoegdheid. Begrippen die naar mening van deze auteurs niet centraal worden gesteld in het onderwijs. 'De begrippen worden niet genoemd bij de competenties van een leerkracht, terwijl het daar kennelijk om draait. Het gaat bij een excellente leerkracht vooral om persoonlijke kwaliteiten, kwaliteiten die je als leerling 'raken' (Korthagen & Lagerwerf, 2011, 42).

Door Timmering (2009) in samenwerking met Snoek et al. (2009) is er onderzoek gedaan naar percepties over de kwaliteit van leraren onder 402 Europese (student)leerkrachten. Hiervoor hebben zij de (student)leerkrachten één open vraag gesteld naar wat volgens hen belangrijke kwaliteiten zijn van een goede leerkracht. Dit resulteerde in een top tien van 'kwaliteiten' van de 'Europese leerkracht': (1) eerlijkheid; (2) geduld; (3) creativiteit; (4) begrip; (5) communicatieve kwaliteit; (6) openheid; (7) empathie; (8) kennis; (9) humor; en (10) consequent zijn. Deze top tien betreft ook voornamelijk persoonsgerelateerde aspecten.

Competentieontwikkeling lijkt ondergeschikt aan de persoonlijke kwaliteiten.

Is dit ook het geval bij jouw antwoord?

Een uitspraak van Einstein op de site van Ideachampions (z.d.) lijkt van toepassing

op de zoektocht naar de kracht van de leerkracht: 'Not everthing that counts, can be counted and not everything that can be counted counts.'

Afstemmen

De vraag die leerlingen de hele dag stellen is volgens Van Herpen (2013) 'Wie ben jij?' 'Wie ben jij als ik het niet begrijp? Wie ben jij als ik kwaad word? Wie ben jij als ik mij niet naar jouw verwachtingen gedraag?' (p. 10). Als de leerkracht laat zien wie hij is in alle situaties, dan weten leerlingen waar ze aan toe zijn en gaan ze zich daar naar gedragen.

'De excellente leerkracht blijkt, meestal onbewust, voortdurend af te stemmen op zijn leerlingen of op de gehele groep' (Langelaan & Plomp, 2004, 60). De omgeving is voortdurend in beweging.

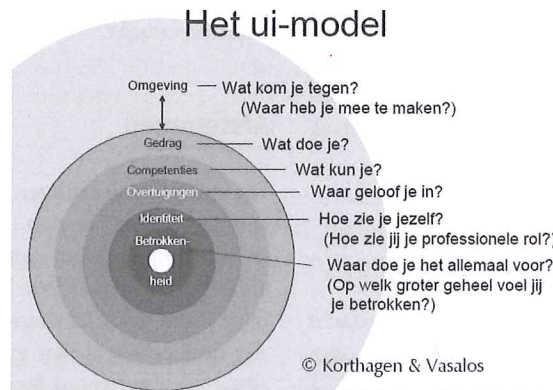
Dit vraagt van de leerkrachten en hun begeleiders een grote mate van afstemmingsvaardigheid. Hiermee bedoel ik dat zij beschikken over een repertoire aan vaardigheden om op het juiste moment de juiste interventie in te zetten.

Volgens Stevens en Bors (2013) is 'op het goede moment het juiste doen, óók in de ogen van de leerling' (p. 14), een van de kwaliteiten die een excellente leerkracht bezit. Zij spreken over pedagogische tact. In de moeilijkste situaties weten de leerkrachten volgens Stevens en Bors (2013) 'te handelen vanuit een door ervaring grondig geslepen kennis, kunde en wijsheid (over de kinderen, over zichzelf, over hun vakinhoud), die inmiddels zo natuurlijk tot ze komt dat het van een onnavolgbare spontaniteit lijkt te getuigen' (p. 44).

Het ui-model

Lagerwerk en Korthagen (2006) sluiten aan bij de Amerikaanse onderwijskundige Hamachek als zij hem citeren: 'Bewust onderwijzen we wat we weten, onbewust onderwijzen we wie we zijn'. Wat voor iemand je

FIGUUR 2. Reflectielagen; het ui-model geeft een gelaagdheid aan in het functioneren van leerkrachten (Korthagen & Vasalos, 2007, 18)

bent, heeft invloed op wat je doet' (p. 252). De vraag is: wat is de invloed van wie we zijn op wat we doen? Om die vraag te kunnen beantwoorden, worden een aantal reflectielagen onderscheiden (figuur 2). De zoektocht lijkt op het afpellen van de lagen van een ui, vandaar het ui-model (Lagerwerf & Korthagen, 2006, 253).

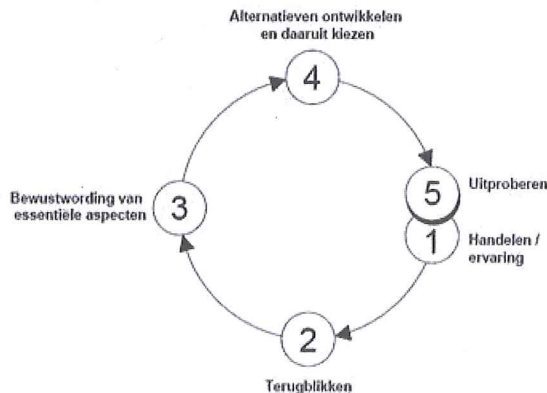
Korthagen en Lagerwerf (2011) stellen dat de meer naar binnen gelegen lagen het functioneren in de meer naar buiten gelegen lagen bepalen, maar ook dat er een omgekeerde invloed is (van buiten naar binnen). Voor het model is er een simpele regel: je bent dichtbij jezelf en je bent in flow, wanneer alle lagen van de ui met elkaar sporen. Wanneer die flow ontbreekt en je belemmerd wordt,

is er sprake van frictie tussen twee of meerdere lagen (Korthagen, 2012). Korthagen, Koster, Melief en Tichelaar (2002) vinden het belangrijk dat leerkrachten zich bewust zijn van de discrepanties tussen de lagen van het ui-model en dat ze die tot voorwerp van reflectie maken.

Reflectie

'Door reflectie ga je naar jezelf kijken, feedback leert je jezelf waar te nemen door de ogen van anderen' (Den Otter et al., 2009, 60). Het gaat erom voortdurend bewust te blijven leren van je ervaringen in wisselende contexten. Het vermogen tot reflectie is een van de belangrijkste kenmerken van goede

FIGUUR 3. Het spiraalmodel voor reflectie (Korthagen et al., 2002)

FIGUUR 4. De tien wegwijzers voor een bezield leven (Brown, 2013b)

1. Kies voor authenticiteit; laat je angst voor wat anderen vinden los.
2. Vergroot je zelfcompassie; laat je perfectionisme los.
3. Ontwikkel meer veerkracht; laat zelfverdooving en machteloosheid los.
4. Cultiveer dankbaarheid en geluk; laat je gevoel van schaarste en angst voor het duister los.
5. Vertrouw op je intuïtie en durf te geloven; laat je behoefte aan zekerheid los.
6. Geef je creativiteit de ruimte; laat de neiging jezelf met anderen te vergelijken los.
7. Neem de tijd om te spelen en te ontspannen; laat uitputting als statussymbool en productiviteit als maatstaf voor eigenwaarde los.
8. Breng kalmte en stilte in je leven; laat stress als leefstijl los.
9. Streef naar zinvol werk; laat je onzekerheid en je opvattingen over wat je zou moeten doen los.
10. Lach, zing en dans; laat het idee dat je altijd beheerst moet zijn en 'normaal' moet doen los.

professionals (Van Woerkom, 2003) en dus van een excellente leerkracht.

Een manier om te reflecteren is systematische reflectie (figuur 3), middels het spiraalmodel. De leerkracht blikt terug op een ervaring en trekt daar conclusies uit voor toekomstig handelen (Korthagen et al., 2002). Begeleiders hebben een belangrijke functie bij het bevorderen van die reflectie (Van der Wolf & Van Beukering, 2011).

Kwetsbaarheid

Uit het onderzoek van Brown (2013a) is het volgende gebleken: kwetsbaarheid staat centraal in het feedbackproces, of we nu feedback geven, ontvangen of vragen. En die kwetsbaarheid gaat nooit over, ook al zijn we getraind en ervaren in het geven en ontvangen van feedback. Het voordeel van ervaring is echter, dat we weten dat we de blootstelling en onzekerheid zullen overleven en dat het de moeite waard is het risico te nemen.

Ervaring met tegenslagen, en de volharding en veerkracht om ze te doorstaan, kwam uit het onderzoek van Brown (2013a) naar voren als een belangrijk kenmerk van bezielde mensen. In mijn ogen zijn excellente leerkrachten, bezielde mensen. Brown (2013b) noemt 10 wegwijzers die zorgen voor een bezield leven (figuur 4).

Er zijn overeenkomsten tussen Brown (2013ab) en Korthagen en Vasalos (2005).

Korthagen en Vasalos (2005) spreken over competentieontwikkeling op basis van persoonlijke betrokkenheid en bezieling door flow in werken en leren. Zij zeggen dat flow wordt gekenmerkt door het samenvallen van denken, voelen, willen en handelen en een gevoel van energie. Het is volgens hen een ervaring van bezield bezig zijn. Volgens Korthagen en Vasalos (2005) is het sleutelwoord betrokkenheid. Brown (2013a) noemt het bezieling. Betrokkenheid en bezieling zijn begrippen die naar inhoud een gelijke lading lijken te dekken.

Wat is de kracht van de leerkracht?

Het antwoord op deze vraag draait om drie pijlers: zelfreflectie, proactieve houding en coaching.

De kracht van de leerkracht is gelegen in: het proactief kritisch kijken naar mogelijk (diep) ingeslepen niet productieve routines en ideeën; het vermogen die los te kunnen laten; het vermogen anders te gaan denken en handelen. Het gaat er om jezelf open te stellen voor ideeën van anderen. In het ideale geval gebeurt dit in nauwe samenwerking met de schooldirectie, de collega leerkrachten en de intern begeleider. Het vraagt een verschuiving van passieve verwerving van professionele basiskennis en vaardigheden naar een proactieve professionele houding gericht op vernieuwing binnen de eigen praktijk. Daarvoor is meer aandacht nodig voor coaching en scholing van leerkrachten, intern begeleiders

en schoolleiders. Het resultaat zal zijn dat leerkrachten meer inzicht in zichzelf krijgen en zich bewust worden van hun eigen kracht.

Volgens Brown (2013b) kun je kinderen niet geven, wat je zelf niet hebt. Het is nodig dat je jezelf als leerkracht goed kent, dat je voor authenticiteit kiest en jezelf kwetsbaar durft op te stellen. Zo word je een bezielde leerkracht die van onmetelijke meerwaarde is voor alle leerlingen waar je mee mag werken.

Literatuur

- Brown, B. (2013a). *De kracht van kwetsbaarheid: Heb de moed om niet perfect te willen zijn*. Utrecht: A.W. Bruna.
- Brown, B. (2013b). *De moed van imperfectie: Laat gaan wie je denkt te moeten zijn*. Utrecht: A.W. Bruna.
- Herpen, M. van (2013). *Ik de leraar: Uit liefde voor het vak in het belang van ieder kind in dienst van onze samenleving*. Driebergen: Hetkind.
- Ideachampions. (z.d.). *The heart of innovation*. Geraadpleegd op 14 maart 2014, van <http://www.ideachampions.com/weblogs/archives/quotes/>
- Korthagen, F. (2012). Nivoz open avond Fred Korthagen. Geraadpleegd op 15 maart 2014, van <http://hetkind.org/2012/07/28/nivoz-open-avond-fred-korthagen/>
- Korthagen, F., Koster, B., Melief, K., & Tichelaar, A. (2002). *Docenten leren reflecteren: Systematische reflectie in de opleiding en begeleiding van leraren*. Soest: Nelissen.
- Korthagen, F., & Lagerwerf, B. (2011). *Leren van binnenuit: Kwaliteit en inspiratie in het onderwijs*. Den Haag: Boom Lemma.
- Korthagen, F., & Vasalos, A. (2005). Levels in reflection: Core reflection as a means to enhance professional development. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 11(1), 47-71.
- Korthagen, F., & Vasalos, A. (2007). Kwaliteit van binnenuit als sleutel van professionele ontwikkeling? *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 28(1), 17-23.
- Lagerwerf, B., & Korthagen, F. (2006). *Een leraar van klasse: Een goede docent worden en blijven*. Den Haag: Boom Lemma.
- Langelaan, T., & Plomp, W. (2004). *De excellente leerkracht: De fundamenten van zijn succes*. Soest: Nelissen.
- Otter, M. den (2009). Nieuw kijken, nieuw doen. In M. den Otter (Red.), L. Dreissen, M. van Duin, W. Düren, M. Haasen, M. van Hulst, H. Jespers, E. Paardekooper & R. van der Wegen, *De School Video Interactie Begeleider: Volgend in beweging*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Snoek, M., Clouder, C., De Ganck, J., Klonari, K., Lorist, P., Lukasova, H., Nilsen, E., Peklay, C., Pfeifer, B., Putkiewitz, E., Rehn, J., & Spilkova, V. (2009). *Teacher quality in Europe: comparing formal descriptions*. Paper presented at the ATEE conference 2009, Mallorca.
- Stevens, L., & Bors, G. (2013). *Pedagogische tact: Op het juiste moment het juiste doen, óók in de ogen van de leerling*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Timmering, L. (2009). *Teacher Quality is... Teacher qualities identified by teachers and student teachers in Europe*. Master Thesis. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- Woerkom, M. van (2003). *Critical Reflection at Work. Bridging individual and organizational learning*. Academisch proefschrift. Enschede: Universiteit Twente.
- Wolf, K. van der & Beukering, T. van (2009). *Gedragsproblemen in scholen: Het denken en handelen van leraren*. Leusden: Acco.
- Ysseldyke, J. E., Algozzine, B., & Thurlow, M. L. (2000). *Critical issues in special education*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Over de auteur

Meintje Spijker heeft in september 2014 de Master SEN opleiding afgerond. Ze werkt als locatieleider op een SBO school en is kinder- en jeugdtherapeut.

E-mail: spijker_meintje@hotmail.com